

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого дослідника
Гладкової Євгенії Олексіївни на дисертацію
Яковлева Андрія Сергійовича «Кримінологічна характеристика
та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних
відносин», поданої на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – Право**

Ознайомлення із дисертацією, публікаціями за темою дослідження дає підстави стверджувати, що А. С. Яковлевим проведений на належному методологічному рівні значний обсяг наукової роботи. Загалом можна констатувати, що представлена робота є теоретично й практично значущою для кримінологічної науки, а її автор виконав усі дослідницькі задачі й досяг поставленої мети.

Актуальність теми дослідження, здійсненого А. С. Яковлевим, зумовлюється тим, що воно стосується складної правової матерії сфери земельних відносин, а також авторського погляду на сучасну парадигму запобігання низці правопорушень, сукупність яких утворює окремий соціально-правовий феномен під назвою «злочинність у сфері земельних відносин».

Так історично та географічно склалося, що земля, як невід'ємний природній об'єкт, має дуже важливе значення для України та її народу. Для останнього земля тисячоліття поспіль, мабуть, ще із часів Трипільської культури була й до цього часу залишається невід'ємною складовою української культури й давніх традицій Українського народу. Економічне, матеріальне, духовне і, у певному сенсі, навіть екзистенційне значення землі можна продемонструвати на прикладі змісту сотень виразів і цитат про неї відомих учених та суспільно-політичних діячів, а також народної мудрості, що міститься у ще більшій кількості прислів'їв та приказок, наприклад: «Земля ніколи не повертає без надлишку те, що отримала» – Цицерон Марк Туллій»; «Бережи рідну землю, як мати кохану»; «Земля – тарілка: що покладеш, те й візьмеш»; «Земля насіння зберігає, а людину годує»;

«Селянин без землі, що дерево без коріння»; «Не той господар землі, хто по ній бродить, а той, хто по ній за плугом ходить» тощо.

Протягом тривалого періоду часу Україну позиціонували як країну-житницю, яка забезпечувала хлібом та іншими сільськогосподарськими культурами сотні мільйонів громадян по всьому світові. На теперішній час Україна не лише зберегла цей статус, а значно посилила його. Адже, за оцінками фахівців ООН, від України залежить вирішення проблеми голоду щонайменше для півмільярду людей у бідних африканських та інших економічно уразливих державах світу. Більше того, Україна, яка отримала у червні 2022 р. офіційний статус кандидата на вступу до ЄС, має і зобов'язана зберегти та примножити свій економічний потенціал за рахунок, окрім іншого, дбайливої обробки земельних ресурсів та вирощування на ній, за можливості, органічної сільськогосподарської продукції за сучасними світовими стандартами.

Однак реалізації анонсованих вище задач заважає низка як зовнішніх, так і внутрішніх викликів та загроз. Найбільш вагомою зовнішньою загрозою є, без сумніву, російська повномасштабна військова агресія. Вона не лише унеможливорює обробку землі на окупованих територіях та землі, на якій ведуться активні бойові дії. Додатково злочинні дії РФ з порушенням вимог міжнародного гуманітарного права значно ускладнюють експорт української агропродукції до країн Африки та Азії.

До внутрішніх викликів можна віднести низку поширених кримінальних правопорушень, передбачених статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України, кримінологічне дослідження яких і здійснено автором цієї дисертації. Перелічені земельні правопорушення істотним чином заважають реалізації законними землевласниками й землекористувачами їх права власності на відповідну земельну ділянку. Такі посягання знижують родючі властивості землі через її забруднення або псування аж до фізичної неможливості її використання за цільовим призначенням. Ці правопорушення кожного року зменшують площу сільськогосподарських

угідь, придатних для обробки та засівання. Врешті-решт через явище земельної злочинності держава, юридичні та фізичні особи щороку недоотримують мільярди гривень в якості податку або орендної плати. У підсумку має місце відносно масове поширення подібних фактів та значна криміналізація сфери земельних відносин в Україні.

З урахуванням анонсованих вище позицій, доповнених високим рівнем латентності земельних кримінальних правопорушень, а також багат шаровістю їх детермінаційного комплексу представлена тема дисертації А. С. Яковлева є актуальною з огляду на пізнання її соціально-правової природи, має значний теоретичний (через малодослідженість та наявність багатьох пробілів у кримінологічному знанні про неї) й прикладний потенціал у контексті відсутності на теперішній час цілісної та ефективної стратегії і тактики протидії земельній злочинності.

Здійснене автором дослідження спрощує пошук відповідей на чимало важливих й водночас непростих запитань, як-то: Який стан наукової розробки проблеми кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин? Що представляє собою земельна злочинність? Які її істотні ознаки та соціально-правова природа? Яким є стан кримінальних правопорушень у земельній сфері, їх структура, динаміка, латентність, соціальні наслідки? Хто частіше вчиняє подібні правопорушення? Які причини та умови породжують та сприяють поширенню цих правопорушень? Які заходи і напрями діяльності здатні посилити ефективність протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин в Україні?

Головна перевага представленої дисертації – її потужний прикладний характер, вірно обрана дослідницька концепція пізнання проблеми земельної злочинності. Це стало можливим, окрім іншого, завдяки поєднанню системно-структурних та правових аспектів питань, які вивчені.

Проблематика, що докладно й успішно досліджена здобувачем, узгоджується із чинним кримінологічним та іншим галузевим (земельним, екологічним, природоохоронним) законодавством України. Його утворюють

сотні нормативно-правових актів у сфері земельних відносин. Такими є різноманітні закони, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, стратегії, концепції, програми, плани тощо. Останні докладно проаналізовані у дисертації у контексті визначення сучасних викликів у земельній сфері та генеральних векторів їх можливого усунення.

Перелічені та інші обставини указують на підвищену актуальність проблематики, яку ґрунтовно дослідив А. С. Яковлев.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Об'єкт та предмет представлено кримінологічного дослідження визначені коректно. Наукова праця базується на системному підході до проблем, посталих у ході наукового пошуку, характеризується належним рівнем наукових узагальнень.

Методологічна база дисертації цілком відповідає вимогам сучасної правової і кримінологічної науки в указаному аспекті. Для отримання кінцевого наукового результату автор обрав вірну методику дослідження, правильне застосування наукового інструментарію для здійснення поставлених дослідницьких задач.

Особливістю методологічної бази є поєднання філософських, загальнонаукових й спеціальних методів дослідження.

Слід відзначити продуману структуру дисертації, її методологічну основу, вірно й логічно побудований дослідницький процес. Перелічені складові зумовлені передусім архітектонікою предметної сфери наукового пізнання складної кримінологічної проблематики. У науковій праці вміло і послідовно вивчено окремі дослідницькі питання. Вони стосуються гносеологічних аспектів проблеми злочинності у сфері земельних відносин, які виявляються у пізнанні особливостей її соціально-правової природи, а також праксеологічних питань з огляду на розробку перспективних напрямів діяльності, здатних удосконалити діяльність багатьох суб'єктів у сфері

протидії земельним кримінальним правопорушенням та підвищити ефективність їх роботи.

Дисертація містить чимало наукових задач, зумовлених необхідністю розробки або конкретизації дефініцій окремих понять, як-то: «злочинність у сфері земельних відносин», «причини земельних кримінальних правопорушень», «умови кримінальних правопорушень у земельній сфері», «загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин», «спеціально-кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» та ін. У цілому автор впорався із цією достатньо складною задачею. Це свідчить про його наукову зрілість, орієнтування у множинності понятійно-категоріального апарату кримінологічної науки, здатність до наукового аналізу й можливість виділяти саме значущі знання та інформацію у межах предмета дослідження.

При написанні дисертації здобувач дослідив значну кількість наукової літератури (усього 326 джерел). Бібліографія дослідження включає кілька блоків:

- а) література, що стосується загальнотеоретичних уявлень про протидію злочинності;
- б) праці щодо сутності злочинності у земельній сфері;
- в) літературні джерела щодо земельного реформування;
- г) нормативно-правові акти, де регламентовано правові основи земельних відносин, у тому числі після відкриття ринку землі тощо.

Глибоке пізнання кримінологічної природи земельної злочинності дозволило А. С. Яковлеву зануритись у соціальну, функціональну, правову матерію досліджуваних питань. У підсумку автор зміг вірно побудувати увесь дослідницький процес і досягти поставленої мети.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні спеціальних кримінологічних досліджень проблеми протидії кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин.

Особливої уваги заслуговують положення наукової новизни із рубрики «уперше». Вони стосуються визначення сучасних тенденцій поширення та закономірності відтворення явища злочинності у сфері земельних відносин; розроблення загального кримінологічного портрета особи злочинця, який учинив кримінальне правопорушення у сфері земельних відносин; розробки авторської типології особи злочинця, який учинив кримінальне правопорушення у сфері земельних відносин; запропонування моделі кримінологічного (некарального) запобігання цьому виду злочинності з урахуванням запровадження ринку землі в Україні на завершальній стадії земельного реформування у державі.

Безперечно, наукове знання певним чином прирощено завдяки положенням наукової новизни, які удосконалені та дістали подальшого розвитку у представленій роботі.

У цілому презентовані автором елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже його результати мають у подальшому перспективу використання у: науково-дослідницькій діяльності – під час проведення наукових пошуків при дослідженні проблеми злочинності у земельній сфері; правотворчій діяльності – з метою використання отриманих результатів у процесі розроблення програм, стратегій, планів, які стосуються земельної сфери, а також протидії земельним кримінальним правопорушенням; навчальному процесі – при викладанні дисципліни «Кримінологія», «Протидія злочинності» та ін., при написанні навчальної літератури.

Про практичну значущість представлені дисертаційної роботи свідчить відповідний акт впровадження. Зокрема, дисертацію впроваджено у діяльність Харківської обласної прокуратури (акт від 15 березня 2023 р.).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Результати

дисертації з достатнім ступенем репрезентативності викладені у 7 наукових працях. З них: у 3-х наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, та 4-х тезах наукових доповідей і повідомлень на науково-практичних заходах.

Наукові публікації дисертанта свідчать про його послідовну та наполегливу роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання. У публікаціях відображені усі розділи дисертації. Окрім цього, її результати апробовані.

Оформлення дисертації. Дисертація А. С. Яковлева оформлена згідно із нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки та пропозиції, що містяться у науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю й послідовністю.

Попри загальне позитивне враження від авторських ідей та розкриття основних питань представленою дисертаційного дослідження А. С. Яковлева, воно природно не позбавлене **певних дискусійних аспектів**, які потребують додаткового пояснення.

1. Як відомо, об'єкт дослідження уявляє собою пов'язану між собою сукупність елементів дійсності феноменологічного й предметного характеру, вивчення якої становить практичний інтерес для дослідника та науки в цілому. І одним із принципів (вимогою) побудови об'єкта дослідження вважається його конкретність.

Дисертант об'єкт свого дослідження визначив як «суспільні відносини у сфері охорони земельних ресурсів як складової довілля й об'єкта права власності на землю кримінологічними засобами». У цьому зв'язку видається певне розширення об'єкта представленою дослідження, оскільки він зачіпає і сферу охорону земельних ресурсів, і право власності на землю. Тому виникає необхідність в уточненні автором цієї позиції.

2. У роботі відсутній поглиблений кримінологічний аналіз стану функціонування сфери земельних відносин в Україні після 24 лютого 2022 р.,

тобто після факту широкомасштабної збройної військової агресії РФ проти України. Це стосується, головним чином, дослідження кількісно-якісного вимірювання стану поширення земельних кримінальних правопорушень у нашій державі протягом останніх 2 років.

Водночас залишились малодослідженими у дисертації інші, дотичні до російсько-української війни та її негативних соціальних наслідків питання, як, наприклад, факт екоциду. Він виявився у цілеспрямованому підриві ворожими військами Каховської гідроелектростанції. Ця жахлива подія безпосередньо вплинула на екосистему Півдня України і навіть на екологію низки держав Причорноморського басейну (Румунія, Болгарія, Туреччина). Цей екоцид позначився на стані земельних ресурсів та родючості земель кількох областей України (Херсонської, Миколаївської, Одеської). З цього приводу варто було б почути коментар шановного здобувача щодо впливу цієї обставини на стан земельних правопорушень, принаймні у районі концентрації найбільших наслідків штучної повені.

3. У дисертації у підрозділі 2.2. представлені результати дослідження, у тому числі важливих соціально-демографічних параметрів особи злочинця, винного у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 197-1, 239, 239-1, 239-2, 254 КК України. Зокрема, простежується відносна суперечливість даних, які стосуються соціально-професійного статусу правопорушників, які у той чи інший спосіб посягнули на землю або порушили чуже право власності на неї. Так, автор зазначає, що чимало правопорушників (43,5 %) є неофіційно безробітними, при цьому близько третини винних (32,8 %) є підприємцями або фермерами. Це при тому, що у структурі земельної злочинності, за даними автора, лєвова питома вага земельних кримінальних правопорушень приходить на самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України). Тому є потреба в уточненні отриманих дисертантом результатів дисертаційного дослідження з огляду на анонсовані аспекти.

4. Теорія протидії злочинності передбачає такі рівні запобіжної діяльності, як загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний. Окреме місце у цій системі посідає віктимологічна профілактика. Проте дисертант у своїй роботі, певним чином, заходи індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин відніс до другорядних. Адже основний акцент у дисертації здійснений саме на загальносоціальних та спеціальних напрямках запобіжної діяльності, яким присвячені окремі структурні елементи у Розділі 4 праці. Тому виникає необхідність у зверненні до автора щодо надання ним додаткових аргументів на користь обрання саме такого дослідницького шляху.

5. Ґрунтовні кримінологічні дослідження, присвячені актуальним соціальним проблемам сучасності, до яких, без сумніву, відноситься злочинність у сфері земельних відносин, зазвичай включають відповідний позитивний зарубіжний досвід. Особливо цей аспект набуває актуальності з огляду на отримання Україною у червні 2022 р. статусу кандидата на вступ до ЄС. Це вимагає приведення існуючого і недосконалого національного правотворення й правозастосування у галузі земельних правовідносин до прогресивних стандартів, що мають місце у країнах-членах ЄС. У зв'язку із цим розглядається як певний недолік представленої дисертації відсутність окремого підрозділу, який би безпосередньо стосувався запровадженню в Україні позитивного зарубіжного досвіду запобігання злочинності у земельній сфері.

Висловлені зауваження впливають на загальну високу і позитивну оцінку дисертаційного дослідження А. С. Яковлева. При цьому репрезентативність отриманих автором наукових результатів, обґрунтованість здійснених ним висновків і наданих пропозицій не піддаються жодному сумніву.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порухень академічної доброчесності у ній не виявлено.

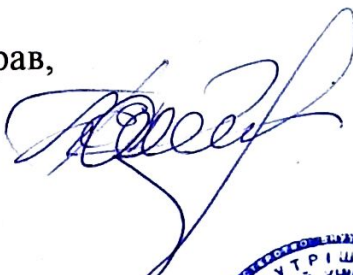
Зміст дисертації відповідає заявленій автором науковій спеціальності 081 – Право.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Яковлева Андрія Сергійовича «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21 березня 2022 р. № 341), а її автор – Яковлев Андрій Сергійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент –

Провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем психологічного забезпечення
правоохоронної діяльності
Харківського національного
Університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший дослідник

Євгенія ГЛАДКОВА

*Світлана Гладкової Є. О. за
Завідувач ВРМЕ ВКЗ ХНУВС*

Андрій Фелищук